

С. Вегле-Стшелецка
Політехніка Свентокшиська,
відділ будівництва і архітектури

СУЧАСНЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ МІСТО – ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ І БАЧЕННЯ РОЗВИТКУ

© Вегле-Стшелецка С., 2018

Метою роботи є висвітлення проблем, пов'язаних із розвитком сучасних міст та можливостями діяльності в галузі архітектури та містобудування на користь формування приязного для мешканців міського простору. Також автор долучилась до дискусії про роль сучасного міста та його майбутнього у зв'язку з прогресуванням урбанізації та змінами в соціальній структурі європейських міст. Матеріал поділено на дві проблемні групи. Перша стосується процесів урбанізації, друга – демографічних проблем сучасних міст та їх впливу на проектні пропозиції. Очікується, що архітектурно-урбаністичні вирішення будуть спрямовані на реалізацію концепції гармонійно узгодженого міста в суспільному, просторовому, економічному і екологічному аспектах.

Ключові слова: місто, містобудування, архітектура.

Постановка проблеми

Сучасні міста виконують функцію середовища проживання для майже половини мешканців світу. Передбачають, що до 2030 р. їх заселить майже 70 % популяції земної кулі¹. Вони стали продовженням перших міських структур, які з'явилися близько 7000 років до н. е. Натомість у сфері європейської цивілізації міста сягають традиції грецьких архаїчних полісів – міст класичного періоду (V ст. до н. е.).

Сьогодні у Європі, яка є одним із найурбанізованіших континентів, у міських осередках сконцентровано майже 80 % усіх мешканців². Ці міста, як правило, характеризуються тривалим періодом історичного розвитку, а їхня просторова структура, а також зростання кількості мешканців упродовж століть, підлягали сталим процесам еволюції. Сформована у певній послідовності, ця структура відображала модель життя і технологічні можливості наступних, чергових епох у культурі разом із відповідними засадами архітектурно-урбаністичної композиції.

Аналіз процесів, що відбуваються у просторі сучасних європейських міст, а також їх соціальної структури дають підстави зробити висновок, що їм доводиться стикатися із новими викликами³. Нижче розглянуто окремі проблеми та можливості їх вирішення у межах архітектурного та міського дизайну.

* Станіслава Вегле-Стшелецка, д-р габ., інж. арх., проф. відділу будівництва і архітектури Політехніки Свентокшиської, проф. Краківської політехніки.

¹ Передбачають, що у містах до 2030 р. мешкатиме 4,9 млрд людей з 8,1 млрд населення Землі [20, с. 80].

² Приблизно 350 млн осіб проживають у міських агломераціях, що налічують понад 5000 мешканців. Джерело: [6, с. 14].

³ Упродовж останніх двох десятиліть опубліковано багато документів щодо стратегії розвитку сучасних міст та міської просторової політики. Як основні можна згадати, зокрема, Стокгольмську Декларацію (1972), Нову Афінську Хартію (1998). Бачення міст XXI століття (Лісабон, 2003), Карту Лейпцига (2007), Толедську Декларацію (2010), Міста Майбутнього. Виклики, бачення, перспективи (2011).

Виклад основного матеріалу дослідження

Значним викликом для сучасного міста є пошук рішень, спрямованих на протидію швидким процесам урбанізації (зростання ролі міста) та на обмеження витрат, що стосуються як мешканців, так і природного середовища. Ці процеси підлягають еволюції, а зміни в міських структурах неодноразово проходять чотири фази: урбанізацію, субурбанізацію, дезурбанізацію та реурбанізацію (повернення мешканців до центру міста в результаті, зокрема, активізації діяльності) [5, с. 177].

Спостережуване в останні десятиліття в Європі постійне посилення урбаністичних процесів стало наслідком змін, започаткованих ще в період промислової та демографічної революції XVIII ст. Саме тоді їм сприяли як розвиток виробничих технологій та транспорту, так і співдружна активність мешканців.

Прискорення процесів урбанізації в епоху промислової революції, їх продовження у наступні століття змінили дотеперішню картину міста, характерною особливістю якого була територіальна щільність. Вона була притаманна як древнім містам, так і містам періоду Середньовіччя, Ренесансу та бароко.

Відповіддю на неконтрольоване зростання містобудівних структур стали перші архітектурно-урбаністичні концепції, що проголошували здорове, функціональне та відповідне суспільним потребам житлове середовище. Вони з'явилися в кінці XIX ст. і панували упродовж усього попереднього століття як дві протилежні ідеї: розвиненої нині концепції міста-саду та концепції модерністичного міста, яку пізніше критикували.

Із появою в 70-ті роки XX ст. концепції екорозвитку, а згодом – збалансованого розвитку, як нової парадигми в культурі, змінилися очікування загалом до усього середовища, збудованого в аспекті охорони природних ресурсів і екосистеми, а також розвитку засад ощадної моделі життя та екології міста⁴. Нові експериментальні проєкологічні вирішення в архітектурі, що випереджували нову парадигму культури, ініційовано значно раніше – у 50–60-ті роки XX ст.

Викликом для сучасних міст стає необхідність стримування прогресу урбанізаційних процесів, а також процесів знелюднення середмість і розповзання забудови на передмістя, що оточують їх, разом із природними територіями (*urban sprawl*)⁵. Субурбанізація призводить до неконтрольованого поширення районів із низькою густиною населення на околицях міст і депопуляції міських центрів. Підкреслимо, що перші ознаки цього явища з'явилися вже на початку XX ст.

До наступного несприятливого суспільного і культурного явища належать процеси, пов'язані зі зменшенням популяції міст унаслідок впливу їхніх мешканців у сільські території (дезурбанізація), що призводить до їх суспільного та господарського ослаблення.

Вважають, що наслідком обидвох процесів – і субурбанізації, й дезурбанізації, стає дефіцит територій для інвестицій у центральних просторах міста, брак місцевої стратегії розвитку, а також прагнення мешканців до власних будинків і до кращого стандарту життя у контакті з природою. Ці явища однаково стосуються як розвинених країн, так і тих, що розвиваються [5, с. 198]. Їхнім наслідком є необхідність розвитку інфраструктури разом із мережами індивідуального та комунального транспорту. Це також спричиняє зростання видатків для надання громадських послуг, залежність мешканців від автомобіля, тиск на екосистеми, а потім – деградацію невідновлюваних природних ресурсів. Переконана, що жодне бачення міст майбутнього не повинно схвалювати цих негативних тенденцій [7, с. 6].

У світових регіонах зі швидким економічним розвитком і пов'язаним із ним різким зростанням популяції, а також цін на землю, зокрема в Азії, різкі процеси урбанізації призводять до виникнення великих урбаністичних концентрацій, у яких забудова неодноразово набуває форми вертикальних структур.

⁴ Нова парадигма в культурі разом із новими системами цінностей формувалася з 60-х років XX ст. як результат усвідомлення впливу людської діяльності на природне середовище. Нові тенденції в культурі було сформульовано у Стокгольмській Декларації (концепція екорозвитку, 1972), а також у документах Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро (Agenda 21, 1992). Стосовно міст принципам постійного і врівноваженого розвитку сприяє Нова Афіньська Хартія (1998).

⁵ Поняття «*urban sprawl*» виникло в США, де процеси розповзання міської забудови проявляються у класичному різновиді в багатьох містах (напр. Сан Дієго, Джексонвілл). Субурбанізація – поняття, пов'язане з англійським терміном «*suburbia*», означає урбанізацію території, розташованих в оточенні міст.

Описані вище зміни, які стаються у міських структурах, що постійно розростаються, спонукають до обмірковування визначення поняття сучасного міста⁶. Класичне місто, що розуміють як концентрацію на визначеному просторі міської забудови, зникає, неодноразово стаючи одним із елементів створюваних урбанізаційних пасем («міський континуум»), поєднаних транспортними сітками (зокрема нідерландський Рандстад). Існування цього процесу підтверджує визначення міста, наведене в документі *Нова Афінська Хартія. Бачення міст XXI століття* (2003). Вона визначає місто (поліс, *civitas*) як людське поселення певного ступеня згуртованості. Погоджуюся, що це поняття стосується не тільки звичайних, зімкнутих міських організмів, але також поєднаних систем поселень, міст у мережах і міських регіонів [7, с. 24]. Не можна не згадати також про зворотний до викладеного вище процес, який стосується надмірного розростання міських структур. Це те, що відбувається паралельно, – явище знелюднення деяких міст (*shrinking cities*). Стосується особливо міст у США (Буффало, Клівленд, Детройт, Пітсбург, Ст. Луїс, Балтимор, Філадельфія), але починає з'являтися також у Європі, зокрема в Польщі (Битом, Сосновець). Прогнози передбачають посилення цього явища стосовно відзначених міських осередків у нашій країні.

Відповіддю на описані вище несприятливі тенденції, пов'язані із розростанням міст, є, зокрема, концепції та проекти, що сприяють упровадженню різних ощадних вирішень. До них належать передусім різноманітні дії на користь охорони території, спрямовані на сприяння ощадним системам забудови і використання просторових резервів у забудові («пломбова» забудова, додавання нових одиниць до будівель, що вже існують, наприклад, програма «Parasites» Роттердама). Охороні території та її поверненню сприяє також поживлення здеградованих міських просторів, а також сприяння будинкам, заглибленим у землю. До ощадних вирішень стосовно території можна також зарахувати інноваційні концепції квартирної забудови на водосховищах, які виникають в останні роки (приклад: житловий комплекс на озері Ймеєр, Амстердам, Нідерланди), й на штучному острові та польдері (приклад: Кулемборг – забудова екодільниці EVA Ланксмеєр – «Стійкий імплант», Нідерланди), а також утопічний проект міста майбутнього на воді (зокрема екополіс Лілипад, плавуче місто біля узбережжя Французької Полінезії).

Рис. 1. Нідерланди, Кулемборг – забудова екодільниці EVA Ланксмеєр (1994–2009). Фото автора

Наступним викликом для міської політики, а також для стратегії просторового розвитку європейських міст із урахуванням проаналізованих вище проблем, пов'язаних із розростанням, є з'ясування актуального стану їхнього суспільного середовища⁷.

⁶ Сучасні критерії щодо визначення терміна «місто», як і колись, дуже диференційовані. У різних країнах і в різні історичні періоди застосовували з цією метою неоднакові критерії. Як основні використовували, зокрема, кількість населення, існування економічної бази, відповідної позаземлеробської діяльності мешканців, а також юридичний статус. Ширше [20, с. 78, 79].

⁷ Міське суспільство розуміють як об'єднання мешканців, які проживають на спільній території із її традиціями та культурою. Демографічна структура виражена у поділі суспільства, зокрема згідно із критерієм віку, статі, місця проживання.

Рис. 2. Забудова на озері Йїмеєр в Амстердамі. Фото автора

Рис. 3. Сучасні вулиці, накриті застленими конструкціями, – середмістя Відня. Фото автора

Людина і суспільство є об'єктами дій у сфері архітектури та урбаністики, а стосунки між мешканцями, будинками і природою формують картину міста. Співвідношення усіх згаданих елементів має характер зворотного зв'язку. Нагадаємо слова Л. Крієра, який сприяє творенню у міському просторі спільнот мешканців, пишучи: «Поняття міста може стати значущою реальністю лише тоді, коли виникнуть міські спільноти» [4, с. 107].

Суспільна структура віддзеркалювалась у просторовій структурі історичних міст і позначається також на сучасних міських організаціях, виражається, зокрема, в локалізації місця проживання різних суспільних груп, а також у стандартах квартирної середовища, його оточення та публічного простору.

В останні десятиліття спостерігається зростання несприятливих демографічних змін у Європі. Вони стосуються відмінностей у віковій структурі, а також змін у взаємних пропорціях різних вікових груп та популяції мешканців міст. Пов'язано це, передусім, із

процесами старіння населення. Наслідком порушення рівноваги поколінь стали продовження тривалості життя та низький рівень дітонародження в європейських містах. Прогнозують посилення цих процесів і передбачають, що до 2025 р. понад 20 % усіх європейців досягне віку вище ніж 65 років. У Польщі згадані зміни, пов'язані зі старінням населення, додатково посилюються депопуляцією міст унаслідок еміграції молоді. Прогнози вказують, що чисельність населення знижуватиметься упродовж найближчих 30 років у всіх найбільших польських містах.

Зростання чисельності старших мешканців міст за одночасних змін у структурах сімей та постійного зменшення кількості молоді з дітьми впливає на функціонування міста і стає істотним викликом для прийняття рішень у сфері міської політики. Це також виклик для проєктантів, які шукають приязний до усіх поколінь привабливий урбаністичний простір, пропонуючи очікуваний стандарт як помешкань, так і послуг.

Відповіддю на висвітлені вище несприятливі демографічні явища є, зокрема, діяльність на користь упровадження концепції універсального міста. Це означає сприяння творенню міського простору без архітектурних та урбаністичних бар'єрів, доступного для всіх і сприятливої інтеграції різних поколінь. У межах концепції приязного міста, відкритого для усіх суспільних груп, реалізуються привабливі форми квартирної забудови для різних поколінь, а також сервісні

центри для активізації мешканців, створення соціальних контактів та медичної опіки із особливим ставленням до потреб старших осіб.

Істотне значення мають дії з відродження територій середмістя. У це вписується, зокрема, широке впровадження в Європі проектів щодо пожвавлення zdegradovanih просторів, пов'язане із санацією наявної забудови та упровадженням нової архітектури, що притягувала б молодь та сім'ї з дітьми. Привабливості територій у центральній частині міст сприяє збільшення використання інноваційних, екологічних та енергозбережних вирішень в архітектурі у поєднанні із застосуванням відновлюваних джерел енергії, упровадженням зимових садів, зелених дахів і стін (наприклад, Амстердам – доки Борнео-Споренбург, Мальмьо – ВО Місто завтрашнього дня, Стокгольм-Гаммарбю Сйостад).

Висновки

Спостереження за процесами, які відбуваються в європейських містах, а також аналіз документів та юридичних актів, які з'явилися в останні десятиліття, дає підстави стверджувати, що на початку ХХІ ст. перед містами постали нові виклики. Вони стали предметом широких дебатів на форумі Європейського Союзу з метою визначення пріоритетних стратегічних цілей у просторовій, а також у суспільній політиці. Аналіз сучасних тенденцій у трансформації міського та суспільного простору та оцінювання вжитих заходів у сфері архітектури та урбаністики дають змогу погодитися із твердженням, що не існує єдиного бачення, яке б домінувало й визначало оптимальні напрями розвитку сучасних міст. У Європі та у світі спостерігаються різноманітні течії пошуків моделей рішень у цій галузі. Помітний, однак, особливо в країнах Європейського Союзу, спільний для різних течій підхід, що полягає у розвитку двох засадничих концепцій: ідеї екоміста (екополісу) й урівноваженого (збалансованого) міста. Це пов'язано зі схваленням нової культурної парадигми, що полягає у прагненні обмежити наслідки господарської діяльності, зокрема витрати на урбанізацію, як у ставленні до людини, так і до усього природного середовища. У межах згадуваних вище двох концепцій розвиваються правила формування міста: компактного, оощадного, зеленого (*Green urbanism*), розумного (*Smart City*). Виникла також ідея повільного міста (*Cittaslow*), концепція міста «доброго життя», чи міста, сформованого відповідно до принципів нового урбанізму (*new urbanism*), що сприяє поверненню до традицій, зокрема до міста-саду.

У межах реурбаністичної діяльності вибрано напрям на відродження центральних територій міста. Ця ідея може бути реалізована привабливо для усіх поколінь, а особливо для молодих мешканців, у межах містобудівної програми гармонізації з природним середовищем. Особливо це стосується упровадження нової житлової забудови із інноваційними вирішеннями та стандартами, яку можна визнати конкурентоспроможною та рівноцінною до моделі життя на околицях міста, яку вибирають сім'ї з дітьми. До таких форм забудови необхідно зарахувати, зокрема, ті, що заощаджують територію для реалізації житлових комплексів, розміщених на воді, на штучних островах і польдерах. До них також належать енергоощадні та збалансовані житлові комплекси, що пропонують пристосовану до потреб усіх поколінь і різних фінансових можливостей мешканців структуру помешкань. Істотну роль у формуванні забудови на теренах середмістя відіграє чинник урбаністично-архітектурної композиції з урахуванням контексту, а також естетичний канон, що створює ефект поєднання збудованого середовища із природою (зимові сади, пов'язані з квартирами, вертикальні сади і парки, зелені стіни і дахи).

Заощадження території слугує також концепції екологічної санації наявної субстанції та доповнення її новою забудовою, а також різного типу критими просторами у вигляді зашкленних дахів атріумів, внутрішніх двориків і пасажів (перебудова простору, енергоощадність).

Цей тип рішень повинен передбачати також усі форми активізації діяльності (розвиток міста «усередину»), що полягає у впровадженні нових, екологічних будівель, переважно житлових, у відновленні внутрішньоміського простору після його очищення від деградувальних функцій.

Загалом можна припустити, що в межах діяльності у сфері архітектури та містобудування відбуваються пошуки реалізації концепції міста універсального, розумного, дружнього до

мешканців, узгодженого в історичному, соціальному, просторовому, економічному та екологічному аспектах. Також пропонується поєднати міста в мережу з різними завданнями та функціями.

1. *Geografia urbanistyczna*, red. S. Liszewski, Warszawa, 2012.
2. Grzeszczak J. *Tendencje kontrurbanizacyjne w krajach Europy zachodniej*, PAN, Warszawa, 1996.
3. Hegger M., Fuchs C., Stark G., Zeumer M. *Energy Manual*, Birkhäuser, Monachium, 2008.
4. Krier L. *Architektura wspólnoty*, Gdańsk, 2011.
5. Liszewski S. (red.) *Geografia urbanistyczna*, Warszawa, 2012.
6. *Miasta przyszłości. Wyzwania, wizje, perspektywy*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Bruksela, 2011.
7. *Nowa Karta Ateńska. Wizja miast XXI wieku*, Lizbona 2003.
8. Piątek Z. *Ekoetyka*, Warszawa, 2008.
9. Serrats M. *Visions of the Future*, Logos edizioni, Modena, 2014.
10. Słodczyk J. *Historia planowania i budowy miast*, Opole, 2012.
11. Steele J. *Ecological Architecture*, Londyn, 2005.
12. Uffelen Ch. van *Facade Greenery*, Braun Publishing AG, 2011.
13. Uytengaak R. *Cities full of space*, Rotterdam, 2008.
14. Wehle-Strzelecka S. *Architektura słoneczna w realizacji idei miasta oszczędnego*, [w:] *Miasto oszczędne*, *Czasopismo Techniczne 6A-1-2010*, zeszyt 14. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2010.
15. Wehle- Strzelecka S. *The Relations Between Architecture and Nature – contribution of modernist Architects*, [w:] *Modernism in Europe-modernism in Gdynia, 20th Century // Architecture until the 1960 and Preservation* , Gdynia City Hall, 2009-12.
16. Wehle-Strzelecka S. *Współczesne formy mieszkania – w poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań. Przegląd działań na przykładzie wybranych miast europejskich*”, część autorska w monografii *Przyszłość miasta miasto przyszłości*, *Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej*, 1-A/2/2012, Zeszyt 1, rok 109, 2012.
17. Wehle-Strzelecka S. *Architektura słoneczna w zrównoważonym środowisku mieszkaniowym: monografia 312*, Politechnika Krakowska, Kraków 2004.
18. Wehle-Strzelecka S. *Energia słońca w kształtowaniu środowiska mieszkaniowego*, Monografia, Politechnika Krakowska, Kraków 2014.
19. Węclawowicz G. *Geografia społeczna miast*, PWN, Warszawa, 2003.
20. Wołoszyn M. *Ekorewitalizacja zagadnienia architektoniczne*”, Poznań–Szczecin, 2013.

S. Wehle-Strzelecka
Polytechnic of Sventechshia

MODERN EUROPEAN CITY – CHALLENGES, PROSPECTS AND VISION FOR DEVELOPMENT

© Wehle-Strzelecka S., 2018

The aim of the work is to present problems related to the development of modern cities and the possibilities of activities in the sphere of architecture and urban planning. The presented material is also intended to contribute to the discussion on the role of the contemporary city and its future in connection with the processes of urbanization and changes in the social structure of European cities. Two selected groups of problems are discussed. The first concerns the processes of urbanization and the second concerns the social problems of contemporary cities and their impact on design decisions. It is expected that architectural and urban solutions will be focused on the implementation of the concept of a city that is harmonious and consistent in the social, spatial, economic and ecological aspects.

Key words: city, urban planning, architecture.